Næs Jernverks forvaltere og Forvalterboligen i Tvedestrand

Av Liv Håskoll Haugen, juni 2011

Forvaltergårdens historie er nært knyttet til Tvedestrands historie. Bygningen er en av de eldste og best bevarte i byen. Den ble bygget for Næs Jernverks magasinforvalter. Han hadde med utførsel og innførsel av varer å gjøre. Så - fra jernverket via forvalteren og det voksende tettestedet - gikk ferden ut i verden. Forvaltergården blir, sett i en slik synsvinkel, et symbol på kommunens utvikling.

Kilder:

Ingeborg Fløystad (1979): *Arbeidsmandens Lod. Det nødtørftige Brød.* Arbeiderlevekår ved Baaseland/Næs jernverk 1725-1807.

Tvedestrand gjennom 150 år. Jubileumsbok utgitt av Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand 1986: *Siste nytt om forvaltergården i Tvedestrand* av Hans Olaf Aanensen.

Den gang på våre kanter 1992. Årbok. Historielaget for Dypvåg,Holt og Tvedestrand: *En drøm er gått i oppfyllelse. Forvaltergården blir Tvedestrand museum* av Fie Skaar Trysnes.

I dag er Forvaltergården museum, og har adresse Hovedgata 76

Bakgrunn

Kanselliråd Ulrich Schnell bygde ny masovn ved Storelva og samlet verkets driftsbygninger til Nes-området der stangjernhammeren var i 1738, og da skiftet verket navn fra Baaseland til Næs jernverk. Hans sønn Jacob Schnell overtok verket etter faren i 1770. Jacob Schnell bodde for det meste i Danmark og verket ble drevet av forvaltere. (Jernverkets forvaltere må ikke forveksles med magasinforvalterne i Tvedestrand – det var to ulike stillinger.)

Verkets første forvalter i Tvedestrand – Herman Smith – kom fra Jylland i Danmark. Vi finner han ansatt ved jernverket fra 1739, først med tittel proviantskriver og deretter magasinforvalter. Han bodde til sin død i det huset som senere ble kjent som telegrafstasjonen i Tvedestrand. Hans enke giftet seg med hans etterfølger i stillingen Lars Johansen og bodde samme sted til 1763.

Oppføring av en representativ forvalterbolig i Tvedestrand kan sees i sammenheng med oppgangstiden som verket opplevde i andre halvdel av 1700-tallet, med jevn stigning i produksjon fra 1740 til omkring 1785.

Alt tyder på at Forvalterboligen slik vi kjenner den i dag ble oppført for Næs Verks tredje magasinforvalter Knut Westlye. Vi finner han nevnt i verksboken fra 1773. Tidligere forvaltere har altså bodd i sine private hus, mens Næs Verk fra nå av holder forvalterboligen for sin representant i Tvedestrand. Stillingen står oppført som «proviantforvalter», og er sikkert den mest dekkende betegnelsen for forvalterens mange oppgaver, fra import av varer, utskiping av jernverksprodukter, til utdeling av naturalia som lønn for utført arbeid.

Hvem tegnet og bygget Forvaltergården?
I forbindelse med forberedelser til Tvedestrands 150-årsjubileum i 1986, dukket det opp en gammel tegning innrammet i glass, som ble funnet i et skap på Rådhuset.Tegningen er datert «in Octbr. 1772» og viser et staselig hus i to etasjer, med høyreist helvalmet tak, og med to arkoppbygg på hver gavlfasade. Man tror at dette kan være tegninger til forvaltergården. På den tid tegningen ble laget var Ulrich Hetting verkets forvalter på Næs. Vi finner han første gang nevnt i 1754, da han mottar lønn som gruveinspektør ved verket. Fra 1756 ble han omtalt som forvalter. Han hadde også en bror ved verket med tittelen Oberstiger. Begge to innehadde stillinger som innebar solid faglig bakgrunn. En viktig side ved forvaltningen av jernverksdriften var selvsagt å planlegge forbedringer og utbygginger av anlegget, og at man i denne sammenheng tegnet og skisserte løsninger for dette. Ut fra det man kan tolke ut fra håndskrift og andre opplysninger på tegningen, har man nå grunn til å anta at det er Ulrich Hetting som har tegnet Forvaltergården, og at den ble oppført på 1770-tallet for hans forvalterkollega Knut Westlye.

I sin tid et vakkert rokokkohus
Bevarte detaljer i interiøret viser oss at vi har å gjøre med et for sin tid dekorert rokokkkohus. Minst ett originalvindu er i behold på baksiden, som viser oss rokokkovinduets form og detaljer, store glassruter og vakkert smidde hengsler og hjørnejern.
Vi vet fra mange sammenhenger at nettopp ved Næs Verk behersket man rokokkostilen som få andre steder. Den ble introdusert av Christian Suchow, som kom til verket på samme tid som Hetting. Suchow deltok ved utsmykningen av Københavns fornemme rokokkobygning – Moltkes palæ, som ble innredet 1751-54. Ole Nielsen Weierholt, som er en kjent treskjærer på Næs, lærte stilen av han. Weierholt er også kjent for sine flotte utskjæringer i blant annet Holt kirke.Vi vet også at Ole Nielsen Weierholts sønn, snekker Niels Olsen, deltok i arbeidet med oppføringen av Forvaltergården.

Forvalterboligen var bolig og arbeidssted for Næs Jernverks forvaltere fra 1770-årene til 1881, bl.a. av familien Holm.

I 1880 flyttet Tvedestrand apotek inn i lokalene i Forvaltergården og ble der i 111 år.

I 1992 kjøpte Tvedestrand kommune Forvaltergården, som i dag huser Tvedestrand museum, der gamle Tvedestrand Apotek er bevart som en egen avdeling i museet.